

CEZARY WOŁODKOWICZ

Uniwersytet Gdański

Wojskowe oddziały mieszczańskie w napoleońskim Gdańsku w latach 1808-1814¹.

Streszczenie: W okresie napoleońskiego Wolnego Miasta Gdańska Francuzi próbowali skłonić gdańszczan do wystawienia własnych oddziałów wojskowych. Miasto obciążone stosunkowo licznym garnizonem, a także kosztami jego utrzymania, niechętnie patrzyło na kolejny drenaż swoich kas. W 1808 roku powstała I Kompania Grenadierów Wolnego Miasta Gdańska, która miała stać się załącznikiem kolejnych formacji mieszczańskich. Rok później, w momencie wkroczenia wojsk

¹ Niniejsze opracowanie jest znacznie rozbudowaną wersją krótkiego opracowania *Wojskowe oddziały mieszczańskie w Napoleońskim Wolnym Mieście Gdańsku w latach 1807-1814* zamieszczonego w portalu internetowym napoleon.org.pl <http://napoleon.org.pl/europa/gda1.php> [data publikacji wrzesień 2014 roku]. Niniejszy tekst powstał w wyniku dotarcia do nowych źródeł i literatury przedmiotu. W wyniku kwerendy źródłowej pojawiły się nowe fakty i problemy, a tym samym nastąpiła również konieczność sprostowania niektórych własnych opinii, zamieszczonych w wyżej wspomnianym opracowaniu. Korzystając z materiałów znajdujących się w teczce *Servisliste und Zahlungsliste der ersten Grenadier Compagnie zu Danzig*, znajdującej się w Archiwum Państwowym w Gdańsku [cyt. dalej AP Gd.] sygn., 300,18/205, udostępnionych w postaci niewyraźnego mikrofilmu, popełniłem w nim błąd wynikający ze złego odczytania źródła i związanej z tym błędnej interpretacji. W teźce na każdej z kart znajdują się dwie listy, jedna zawierająca wykaz grenadierów służących w jednostce, a obok, przy każdym z nazwisk grenadierów, znajduje się druga pt. „Name des Hilfe“, w której są wymienione nazwiska osób, otrzymujących pewną sumę, za okres od kilku dni do jednego miesiąca. Znając funkcjonowanie oddziałów mieszczańskich powstałych w miastach francuskich oraz państwach podległych cesarstwu francuskiemu – tzw. gwardii narodowej, gdzie mieszczenie, wpisani na listę powołanych pod broń, mogli wystawić zastępców, których opłacali, założyłem więc, iż owe nazwiska, wymienione w rubryce „Name des Hilfe“ oraz podane przy nich kwoty, są właśnie odzwierciedleniem owej instytucji zastępcy. W tym przekonaniu upewniał mnie dopisek - „jemu samemu“ („ihm selbst“) – zamieszczany przy części nazwisk grenadierów, który zdawał się potwierdzać fakt, iż część mieszczan pełniła służbę sama, a część przez owych zastępców, którym wypłacano kwotę żołdu, w wysokości zależnej od czasu służby. Dopiero, gdy otrzymałem dokumenty w oryginale, dostrzegłem, iż w rubryce „Name des Hilfe“ zostało wymienionych kilka kobiet, które nie mogły pełnić służby wojskowej. Po dotarciu do dalszych źródeł (BG PAN, Publikanda, sygn. Od 2° 5740, k. 7) oraz artykułu Wernera Hahlwega *Das Danziger Militärwesen 1808-1814*, („Westpreussisches Jahrbuch“, t. 34, 1984, s. 139-144) okazało się, iż nazwiska w rubryce „Name des Hilfe“ były odzwierciedleniem postanowień dokumentu Senatu otwierającego werbunek do kompanii grenadierskiej. Władze zachęcały w nim ochotników do zaciągnięcia się w szeregi kompanii obietnicą wypłaty 18 florenów na pół roku w celu wynajęcia mieszkania bądź najęcia służby. Owe osoby wymienione w spisie pt. „Name des Hilfe“ były więc albo osobami, u których żołnierze wynajmowali mieszkania lub które były służącymi grenadierów. Natomiast istniejący dopisek przy niektórych z nazwisk grenadierów „jemu samemu“ oznaczał, iż dany żołnierz pobierał ów dodatek osobiście. Fakt, iż nazwiska osób w rubryce „Name des Hilfe“ zmieniały się, wynikał ze zmiany adresu przez żołnierza.

austriackich do Księstwa Warszawskiego oraz w obliczu zbliżania się Austriaków do Torunia, generał Michał Grabowski skłonił władze miejskie do powołania nowej jednostki – straży (gwardii) mieszczańskiej. Owe dwie jednostki były jedynymi oddziałami wojskowymi wystawionymi przez miasto w owym okresie. Władze miejskie sprzeciwiały się wykorzystywaniu swoich jednostek w charakterze oddziałów liniowych. Na tym tle wybuchł spór z generałem Grabowskim. Obydwie jednostki nie reprezentowały większej wartości bojowej, pełniąc raczej funkcję symboliczną. Ich byt zakończył się w 1814 roku wraz z kapitulacją napoleońskiego garnizonu.

Słowa kluczowe: Napoleońskie Wolne Miasto Gdańsk, mieszczańskie oddziały wojskowe, Jean Rapp, Michał Grabowski

Wstęp

Oddziałom mieszczańskim w napoleońskim Gdańsku nie poświęcono wiele miejsca w historiografii, podobnie jak funkcjonowaniu garnizonu napoleońskiego w mieście. Krótkie wzmianki na temat mieszczańskich oddziałów znajdujemy w pracach Władysława Zajewskiego² (dosłownie kilka linijek) oraz Edwina Rosenkranza³ (dwa akapity). Wyjątkiem jest ciekawy i cenny artykuł pióra Wernera Hahlwega, znawcy historii wojskowej Gdańska doby przedrozbiorowej, a także wybitnego historyka wojskowości, pt. *Das Danziger Militärwesen 1808-1814*⁴. Artykuł ten nie wyczerpał jednak tematyki. Niemiecki badacz, mimo wykorzystania (należy zaznaczyć, iż po raz pierwszy) materiałów źródłowych z zasobów Archiwum Państwowego w Gdańsku oraz Gdańskiej Biblioteki PAN, skupił się wyłącznie na przedstawieniu I Kompanii Grenadierów Wolnego Miasta Gdańska, całkowicie pomijając działalność generała Grabowskiego, który nakazał w kwietniu 1809 roku powołać osobną jednostkę - straż (gwardię) mieszczańską⁵. Z korespondencji między generałem Grabowskim a władzami miejskimi, która szczęśliwie zachowała się w Archiwum Państwowym w Gdańsku, a którą niemiecki badacz pominął w swoim opracowaniu, jasno wynika, iż oddziały, które polski generał powołał w 1809 roku, funkcjonowały przynajmniej jeszcze w 1810 roku.

Podstawą źródłową artykułu są materiały znajdujące się w Archiwum Państwowym w Gdańsku. Wymienić tu należy przede wszystkim archiwalia wchodzące w skład zespołu *Französische Zeit*⁶, w tym projekt generała Jeana Rappa odnośnie powstania miejskiego garnizonu, listy żołdu wypłacanego gdańskim grenadierom, a także materiały wchodzące w skład zespołu *Militaria*⁷, zawierające koresponden-

² W. Zajewski, *Wolne Miasto Gdańsk pod znakiem Napoleona*, Olsztyn 2005, s. 95-96.

³ E. Rosenkranz, *Napoleońskie Wolne Miasto Gdańsk: ustrój, prawo, administracja*, Gdańsk, 1980, s. 61-62.

⁴ W. Hahlweg, dz. cyt., s. 139-144.

⁵ Archiwum Państwowe w Gdańsku [cyt. dalej AP Gd.]. 300,18/183 *Convocation den Bürgern zur Bürgerwache*, nr mikrofilmu 64471

⁶ AP Gd. 300,92.

⁷ AP Gd. 300,18.

cję generała Grabowskiego, oraz wspomniane wyżej materiały dotyczące kompanii grenadierskiej. Kolejnym źródłem są pamiętniki jednego z ówczesnych burmistrzów miasta Gottlieba Hufelanda⁸. Cenne wzmianki dotyczące wykorzystania oddziałów mieszczańskich zawiera również gazeta *Danziger Zeitung*⁹.

1. Ogólna charakterystyka oddziałów mieszczańskich

Jednostki mieszczańskie sformowane w Wolnym Mieście Gdańsku – podobnie jak w przypadku innych miast, podporządkowanych Napoleonowi – zostały zorganizowane na wzór francuskiej gwardii narodowej. Ich powstaniu przyświecał cel pomocy regularnemu garnizonowi – złożonemu z liniowych oddziałów – w pełnieniu jego funkcji, pilnowaniu porządku, pełnieniu wart, obsadzie pewnych stanowisk obrony. Tym samym oddziały mieszczańskie miały zwolnić część żołnierzy do służby w polu. W Gdańsku powstały dwie jednostki tego typu – wspomniane wcześniej: I Kompania Grenadierów Wolnego Miasta Gdańska oraz gwardia mieszczańska.

Edwin Rozenkranz pisze, iż w okresie napoleońskiego Wolnego Miasta Gdańska funkcjonowała jeszcze jedna jednostka złożona z mieszczan – straż mieszczańska – którą tworzyły cztery regimenty, każdy składający się z 12 chorągwi¹⁰. Liczba regimentów odpowiadała czterem kwartałom miasta. Kwartał Wysoki tworzył biały regiment, Kwartał Kogi – czerwony regiment, Kwartał Szeroki – niebieski regiment, Kwartał Rybacki – regiment pomarańczowy. Ponadto stwierdza on również, iż większe znaczenie przywiązywano do garnizonu, w którym służyło wojsko zaciężne – oddziały artylerii, grenadierów i kawalerii. Moim zdaniem obydwie powyższe twierdzenia nie znajdują potwierdzenia w źródłach.

Pierwsza z jednostek, które wymienił E. Rozenkranz, została powołana przez gubernatora Mansteina w 1806 roku, funkcjonując następnie podczas oblężenia miasta w 1807 roku, ale brak informacji w archiwaliach, by działała ona później. G. Hufeland pisze w swoich wspomnieniach, iż owe regimenty istniały również w okresie wolnego miasta, ale sam wspomina, iż kto był w stanie, opłacał zastępcę i unikał służby¹¹. G. Hufeland dodawał ponadto, iż Grabowski z powodu niskiej liczby żołnierzy (tu Hufeland nie mylił się, bowiem w kwietniu 1809 roku w mieście znajdowało się jedynie 3100 żołnierzy polskich i saskich)¹², musiał zwrócić się do niego, jako nominalnego dowódcy milicji, „aby ponownie od nowa je [regimenty mieszczańskie – przyp. tłum.] zorganizować”¹³. Ową kwestię zdaje się rozwiązy-

⁸ G. Hufeland, *Erinnerungen aus meinem Aufenthalt in Danzig in den Jahren 1808 bis 1812*, Königsberg 1815.

⁹ Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk [cyt. dalej BG PAN], sygn. Od 24426 4°.

¹⁰ E. Rozenkranz opierał się tutaj zapewne na wzmiankach zaczerpniętych z pamiętników Hufelanda.

¹¹ G. Hufeland, dz. cyt., s. 72.

¹² Service Historique de la Défense à Vincennes [cyt. dalej SHD], 2 C 511, zestawienie z 1 kwietnia 1809 roku.

¹³ G. Hufeland, dz. cyt., s. 72.

wać cytowany przez W. Hahlwega dotyczący owych regimentów fragment z „Das jetzt-lebende Danzig Anno 1809. Nach der im Monat März gehaltenen Kühn und Verküherung der Aemter”: „Same kompanie nie zostały dotąd zorganizowane”¹⁴.

Archiwalia dotyczące regimentów mieszczańskich¹⁵, znajdujące się w Archiwum Państwowym w Gdańsku, podają jako końcową cezurę czasową funkcjonowania jednostek maj 1807 roku dla regimentu białego 12 maja¹⁶, niebieskiego – 23 maja¹⁷, czerwonego – 12 maja¹⁸, pomarańczowego – 21 maja¹⁹. Można zatem przypuszczać, iż zostały one rozwiązane przez Prusaków albo rozbrojone przez Francuzów. Prawdopodobniejsza wydaje się druga opcja.

Takie przypuszczenie zdaje się potwierdzać list Napoleona z 30 maja 1807 roku do generała Rappa, w którym cesarz pytał nowo mianowanego gubernatora miasta, czy rozbroił już wszystkich ludzi²⁰. W późniejszym okresie, gdy wojskowe władze będą wysuwały projekty powstania wojskowych oddziałów mieszczańskich, zawsze będzie zamieszczana adnotacja, iż władze wojskowe przekażą broń w tym celu²¹.

W okresie napoleońskim Gdańsk nie sformował żadnych oddziałów kawalerii ani artylerii. Wprawdzie taki pomysł wysunął w styczniu 1808 roku generał Rapp, ale nie rozpoczęto jakiegokolwiek rekrutacji do tego typu oddziałów. Brak wzmianek o otwarciu werbunków do tych jednostek w „Danziger Zeitung”. Ideę powstania kompanii artylerii złożonej z mieszczan wysunął ponownie generał Grabowski w 1809 roku, ale podobnie jak w przypadku projektu Rappa, pozostała ona wyłącznie na papierze²². Powyższe stwierdzenia zdają się potwierdzać postawioną przez mnie tezę, iż wymienione przez E. Rozenkranza jednostki nie funkcjonowały w okresie Wolnego Miasta Gdańska.

2. I Kompania Grenadierów Wolnego Miasta Gdańska

Pierwszy z oddziałów mieszczańskich – I Kompania Grenadierów – powstał na mocy projektu generała J. Rappa, który przedstawił władzom miejskim w dniu 30

¹⁴ W. Hahlweg, dz. cyt., s. 139.

¹⁵ AP Gd. 300,18/180 nr mikrofilmu 64768 *Convocation der Bürger zu den Bürgerwachen und zwar zu dem Orangen Regiment gehörig und der Bürger Schützen zur einmaligen Besetzung der drei Bürger Wachen*; AP Gd. 300,18/184, nr mikr 64772 *Convocation der Bürger zu den Bürgerwachen und zwar vom rothen Regiment von der 1 bis zur 12 Fahnen*; AP Gd.300,18/185 nr mikrofilmu 64773 *Convocation der Bürger zu den Bürgerwachen und zwar vom weissen Regiment von der 1 bis 12 Fahnen*;

¹⁶ AP Gd. 300/18,185

¹⁷ AP Gd. 300,18/186nr mikrofilmu 64774, *Convocation der Bürger zu den Bürgerwachen und zwar blauen Regiment*, k. 63.

¹⁸ AP Gd. 300,18/184 k. 78.

¹⁹ AP. Gd. 300, 18/180, k. 72.

²⁰ *Correspondance de Napoléon Ier publiée par ordre de l'empereur Napoléon III*, t. 15, Paryż, 1865, nr 12 706.

²¹ Zob. niżej s. 4. Por. <http://napoleon.org.pl/europa/gda1.php> [28.09.2015]

²² Szerzej o tym przy opisie działań generała Grabowskiego.

stycznia 1808 roku²³. W liście²⁴, do którego został załączony projekt, generał pisał następująco:

„Mam zaszczyt przekazać Panu projekt organizacji oddziałów wojskowych pańskiego miasta, bazujący na waszych dawnych instytucjach. Nie mam [jednak – przyp. tłum.] zamiaru zmuszać Senatu do przestrzegania tego obowiązku. [...]. Będę miał tylko jedną uwagę dla Pana Prezydenta, oraz wzywam Senat do wzięcia [jej – przyp. aut.] pod uwagę. Chcę mówić o poborze, który jest sposobem, który wam proponuję, aby dostarczyć wam żołnierzy, jacy są wam potrzebni dla sformowania jednostki wojskowej. Poskutkuje on środkiem, odpowiednim zarówno dla wielkich jak i małych państw. Podwójna korzyść, [bo – przyp. tłum.] po pierwsze żołnierze nie będą Was nic kosztować, a po drugie nałożycie na waszą młodzież obowiązek służby ich ojczyźnie, który musicie wziąć pilnie pod uwagę, jeśli kiedykolwiek zamierzacie się obronić przed waszymi ambitnymi sąsiadami. Życzę sobie Panie Prezydencie, aby Senat zajął się organizacją 1-ej kompanii pierwszego batalionu, [tak – przyp. aut.] aby z jak najmniejszym opóźnieniem mogła wejść do służby. Wydałem niezbędne rozkazy przekazania do pańskiej dyspozycji 120 karabinów w celu uzbrojenia [żołnierzy – przyp. aut.]”²⁵.

W myśl projektu Rappa miał powstać legion, złożony z piechoty, kawalerii, artylerii oraz oddziałów pomocniczych (inżynierzy, robotnicy). Piechotę legionu miały tworzyć trzy bataliony, jeden grenadierów, dwa wołtyżerów. Każdy batalion powinien być składać się z czterech kompanii, każda po 120 ludzi, dowodzonych przez kapitana, porucznika i podporucznika. Dowodzący 1-szym batalionem major „en chef”, był także dowódcą całego legionu. Kawaleria miała składać się z kompanii huzarów w sile 120 ludzi. Artylerię miały tworzyć dwie kompanie kanonierów po 150 ludzi każda. Oddziały pomocnicze tworzyły: kompania saperów i minerów, którym miano dodać oddział 20 robotników. Miano powołać również dwóch ludzi w randze oficerskiej, mających zajmować się opieką medyczną²⁶.

Interesująco wyglądała kwestia nominacji oficerskich. W myśl postanowień

²³ AP Gd. 300,92/106, *Projekt Rapps betr. Neueinrichtung der Danziger Stadtgarnison 1808*, k., 18-22. Pełny tekst projektu autor niniejszego artykułu zamieścił w aneksie. Por. W. Hahlweg, dz. cyt. 141.

²⁴ Tekst w języku francuskim, tłumaczenie własne autora. AP. Gd. 300, 92/106, k. 14-16.

²⁵ „J'ai l'honneur de sous faire passe run projet d'organisation pour l'Etat Militaire de votre ville, basé sur vos anciennes institutions. J'ai n'etends point forces le sénat à l'obligation de s'y conformer. [...] Je n'aurai qu'une seule observation, a vous faire Monsieur le Président, et j'engage le sénat à la prendre en consideration. Je veux parler de la conscription qui est le mode que je vous propose pour vous procurer les soldats, qui vous seront nécessaires pour former Votre Etat Militaire. Il résultera de cette mesure, qui est propre aux grand comme aux petits etats. Le double avantage, que vos soldats premièrement, ne vous couteront rien et secondement, que vous imposerez par la à votre jeunesse l'obligation de servir leur patrié qui doit être pour vous d'une grande considerations, si jamais vous aviez a vous défendre contre des voisins ambitieux. Je désire Monsieur le Président que le sénat s'occupe de l'organisation de la 1er Compagnie, du premier bataillon afin qu'elle puisse etre en état de faire le service dans le plus court délai. Je viens de donner les ordres nécessaires pour qu'il soit mis à votre disposition 120 fusils pour l'armer ». Tamże.

²⁶ Tamże, k. 20. Por. W. Hahlweg, dz. cyt., s. 140.

projektu to Senat miał obsadzić stopnie oficerskie do rangi kapitana. Najwyższych oficerów, czyli majora oraz dowódców kompanii miały nominować Trzy Ordynki, a Senat miał wystawić im patenty. Osoby na stopnie podoficerskie miał wyznaczyć sam major „en chef”, za rekomendacją dowódców poszczególnych batalionów oraz kompanii artylerii i kawalerii. Należy więc zauważyć, iż władzom miejskim dano w tej kwestii daleko idącą niezależność. Do władz miejskich należało także ustalenie wysokości żołdu dla oficerów i żołnierzy. Koszty utrzymania legionu miało ponosić miasto²⁷.

Na końcu projektu czytamy: „Ustanowienie aktywności wojsk [„l’Etat Militaire” – przyp. aut.] Gdańska zostanie wykonane jak najszybciej to możliwe, tymczasem zajmie się ono [miasto – przyp. aut.] sformowaniem 1-ej kompanii grenadierów, tak aby w ciągu miesiąca mogła zacząć pełnić służbę u boku senatu”²⁸.

Miasto, traktując zapewne ten projekt jako kolejne obciążenie ze strony francuskiej, nie spieszyło się z wykonaniem wyżej cytowanego postanowienia. Należy dodać, iż w Gdańsku stacjonował wówczas znaczny garnizon napoleoński, łącznie stało tu 11 790 żołnierzy²⁹. Być może władze miejskie próbowały przekonać Rappa, iż tworzenie w takiej sytuacji jednostek mieszczańskich jest niepotrzebne i kosztowne, jest to jednak tylko przypuszczenie, brak bezpośrednich dowodów na potwierdzenie tej tezy. Niemniej jednak dopiero 8 kwietnia 1808 roku – czyli dwa miesiące po otrzymaniu projektu – wydano pierwsze publikandum w sprawie rekrutacji mieszczan do wspomnianej kompanii, a 24 kwietnia rozplakatowano kolejne obwieszczenie Rady Wojennej dotyczące wysokości żołdu, kwaterunku oraz innych świadczeń dla żołnierzy³⁰.

G. Hufeland pisze w swoich pamiętnikach, iż na utrzymanie jednostki miały zostać przekazane dochody z tzw. Garnisongeld, który zaczęto pobierać 25 marca 1808 roku³¹.

Formowanie jednostki władze miasta powierzyły majorowi Ernestowi Gottliebo-

²⁷ AP Gd. 300,92/106, *Projekt Rapps betr. Neueinrichtung der Danziger Stadtgarnison 1808*, k., 20.

²⁸ „La mise en activité de l’Etat Militaire de Dantzic sera executé le plus promptement possible, et provisoirement il sera procedé à la formation de la 1er compagnie de grenadiers de maniere à ce quelle puisse faire de le service auprès du sénat dans un mois”. Tamże, k. 22.

²⁹ Service Historique de la Défense [cyt. dalej SHD], 2 C 498 *Gouvernement de Dantzick*, zestawienia garnizonu z lutego 1808 r.

³⁰ Tekst za W. Hahlweg, dz. cyt., s. 140. Por. E. Rozenkranz, dz. cyt., s. 62.

³¹ G. Hufeland, dz. cyt., s. 8. W. Hahlweg (dz. cyt., s. 140) wiąże ową wzmiankę z milicją mieszczańską, co moim zdaniem jest niewłaściwe. W Archiwum Państwowym brak jakichkolwiek wzmianek, aby miasto wykładało jakiegokolwiek pieniądze na milicję. Datę 25 marca 1808 roku wiązać należy o wiele bardziej właśnie z powstaniem I Kompanii Grenadierów Wolnego Miasta Gdańska, miasto starało się uzyskać odpowiednie środki, jakich wymagało stworzenie i opłacenie tej jednostki. Również wzmianka o niskiej liczebności wojska w Gdańsku, którą zdaniem Hahlwega (dz. cyt., s. 140) odnosi się, słusznie do oddziałów mieszczańskich, ale sam Hufeland wzmiankuje ten fakt odnośnie 1809 roku, gdy faktycznie brakowało żołnierzy napoleońskich i gdy Grabowski wystosował projekt powstania kolejnych oddziałów mieszczańskich. Por. niżej s. 10.

wi von Caila³². Prowadził on rekrutację w domu na Długich Ogrodach nr 197, w godzinach od 8 do 12³³. Wprawdzie Rapp zachęcał miasto do wprowadzenia poboru, lecz władze nie uciekły się do tego sposobu, zapewne liczone się ze sprzeciwem ze strony mieszczan. Z treści publikandów wynika jasno – władze miasta zachęcały do wstępowania do jednostki. W publikandum z 24 kwietnia czytamy: „każdy, kto chce wstąpić na służbę wojskową Wolnego Miasta Gdańska [...] powinien zgłaszać się do majora Caila”³⁴. Ochotnicy mieli posiadać „atesty swojego dobrego postępowania” wystawione przez odpowiednie władze³⁵.

Władze miejskie jasno zdawały sobie sprawę z faktu, iż mogło zabraknąć odpowiedniej liczby ochotników pochodzących z samego miasta i jego terytorium. Z tego powodu pozwolono wstępować do kompanii „obcokrajowcom”, którzy również mieli przedstawić „atesty swojego dobrego postępowania”, a także powinni „być zaopatrzeni w wymagany dokument rezygnacji z [tamtejszej – przyp. aut.] służby wojskowej”³⁶.

Innym czynnikiem, mającym zachęcić do służby, był podkreślany przez władze miasta fakt niestosowania wobec żołnierzy kar cielesnych (bicie pałką oraz szpicrutą)³⁷.

Ważnym czynnikiem, który zniechęcał do służby, była konieczność zakupienia na własny koszt „großen Mundirungsstücke” czyli munduru wielkiego (paradnego), a także „kleinen Mundirungsstücke” czyli munduru codziennego³⁸. Także żołd nie był zapewne atrakcyjny. Żołnierzowi obiecano 10 florenów miesięcznie, wypłacanych co 5 dni w wysokości 1florena 20 groszy³⁹.

Początkowo kompanie tworzyło 33 oficerów i podoficerów oraz ponad 100 żołnierzy (od 104 do 110)⁴⁰, jednak liczba grenadierów przez cały czas spadała⁴¹. Od kwietnia 1811 roku liczba żołnierzy być może została ustalona na 99 żołnierzy, bowiem od tego momentu nie starano się już uzupełniać szeregów⁴².

Kadrę oficerską tworzyli: dowódca – wspomniany wyżej major Caila, jego zastęp-

³² AP Gd. 300, 18/205, *Servisliste und Zahlungsliste der Ersten Grenadier Compagnie zu Danzig 1809-1811*, nr mikrofilmu 64792. W rzeczywistości materiał znajdujący się w teczce obejmuje do marca 1814 roku. E. Rozenkranz, dz. cyt., s. 62, podał nazwisko majora jako Cail. Badacz ten pisze również, iż powstały dwie kompanie grenadierów, co nie znajduje odbicia w źródłach.

³³ Tekst Publikandum z 24 kwietnia za 300,92/820, *Publikanda*, k. 23. Por. W. Hahlweg, dz. cyt., s. 143.

³⁴ Tekst Publikandum za 300,92/820, *Publikanda*, k.23. Formuła ta stanowi powtórzenie postanowień z publikandum z 8 kwietnia 1808 r. Oryginał w BG PAN, Publikanda Od 2° 5740, k. 7. Opublikowany przez W. Hahlwega, dz. cyt., s. 143.

³⁵ AP Gd. 300,92/820, k. 23.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ AP Gd. 300,92/205, zestawienie za listopad 1809-30 kwietnia 1810, k.1-7.

⁴¹ Por. 300,92/399, całość materiału.

⁴² AP Gd. 300,92/399, zestawienie za kwiecień 1811.

ca kapitan i komisarz zaopatrzenia – Johann Gottfried Weiss, piszący sprawozdania, zajmujący się administracją kompanii, kapitan i audytor – Johann Carl Friese sześciu poruczników – dwóch *premier lieutenant*: Johann Heinrich Weiss (pełniący funkcję adiutanta)⁴³, Simon Apffel, czterech *second lieutenant* – Johann August Arnewald, Wilhelm George Lange, Wilhelm Alexander Drewitz, Carl Ferdinand Andreas Baa-ser⁴⁴. Ci trzej ostatni byli określani jako „aggregirte officiere” (dosłownie tłumacząc dołączeni oficerowie) i pobierali niższy żołd (60 fl, zamiast 80 fl.) W listopadzie 1810 roku zostali włączeni do kadry oficerskiej, jednocześnie podwyższono im żołd do 80 fl⁴⁵. W skład oficerskiej kadry wchodził również pisarz – Johann Gottfried Reimann⁴⁶. Funkcję lekarza pełnił Johann Michael Lechner⁴⁷. Skład kadry podoficerskiej przedstawiał się następująco: chorąży, czterech sierżantów, furier, 10 kaprali, pięciu *tambolier* (doboszy), w tym jeden *regimenttambolier* (dobosz pułkowy)⁴⁸.

W tym miejscu należy wspomnieć o wysokości żołdu oficerów i podoficerów. Żołd wypłacany oficerom, również miesięcznie, wyglądał następująco, kwoty we florenach – major 400, kapitan i komisarz zaopatrzeniowy – 200, kapitan i audytor – 150, „premier lieutenant” – 100, „second lieutenant” – 80, pisarz 40, lekarz pułkowy oraz sierżanci – 30, furier oraz kaprale – 20⁴⁹.

Mimo wszystkich zachęt oraz zniesienia kar cielesnych zdarzyło się kilka dezercji, kaprale Baltzer i Kretschner, szeregowi: Rösener i Dato, Matlhack, Spielman, Zornheiser, Joseph Roginsky⁵⁰. Być może jednak zjawisko dezercji było większe i nastąpiło bezpośrednio po sformowaniu kompanii, gdyż władze miejskie 20 czerwca 1808 roku wydały publikandum, którego powodem było, jak podkreślono w treści, właśnie nasilające się zjawisko dezercji. Na mocy jego postanowień wprowadzono znaczne ograniczenia swobody żołnierzy – każdy, kto chciał wyjechać z miasta, musiał otrzymać przepustkę wystawioną czarnym drukiem, a w przypadku urlopu przepustkę z czerwonymi literami. Wszystkim obywatelom miasta polecono, jeśli poznaliby żołnierza po mundurze – niebieska kurtka i długie niebieskie spodnie oraz innych odznakach wojskowych – a nie miałby on przepustki, pochwyć go i odstawić do straży ratusza. Karą zależnie „od okoliczności” była grzywna albo więzienie⁵¹.

Przed 1813 rokiem miało miejsce również kilka awansów, jeden z grenadierów Johann Christian Däling został awansowany w dniu 3 października 1810 roku na ka-

⁴³ Wyżej wspomniane osoby tworzyły sztab kompanii.

⁴⁴ AP Gd. 300,18/205, *Servisliste und Zahlungsliste der ersten Grenadier Compagnie zu Danzig*, zestawienie listopad 1809 – kwiecień 1810. Por. 300,92/99.

⁴⁵ AP Gd. 300,92/399, zestawienie za listopad 1810, k.1.

⁴⁶ AP Gd. 300,92/399, zestawienie za czerwiec 1810 r., k. 1

⁴⁷ AP Gd. 300,92/399, zestawienie za czerwiec 1810, k. 2. Por. W. Hahlweg, dz. cyt., s. 141. Niemiecki badacz podaje jego nazwisko jako Johann Daniel Technau. Pomija on także w swoim zestawieniu porucznika Wilhelma Geoga Langego.

⁴⁸ AP Gd. 300,92/399, zestawienie za czerwiec 1810, k.1. Por. W. Hahlweg, dz. cyt., s. 141.

⁴⁹ AP Gd. 300,92/399, zestawienie za czerwiec 1810, k. 2.

⁵⁰ AP Gd. 300,18/205, k.2-3,10,13,35. (zestawienia *Servisliste* listopad 1809 – październik 1810).

⁵¹ BG PAN, Od 2° 5740, k.14.

prala, a niejaki Franz Schwartz Junior został doboszem⁵². Mamy także kilka zwolnień ze służby (verabschieden)⁵³. Dziwny casus stanowił niejaki Czelinsky, który pełnił służbę między 1 listopada a 15 grudnia 1809 roku, a następnie 15 – 30 kwietnia 1810 roku. Nie wiadomo dlaczego pozwolono mu pełnić służbę w takich okresach, a co ważniejsze dlaczego pozwolono mu odejść.

Kompania grenadierów przeszła zapewne chrzest bojowy w czasie obrony Gdańska w 1813 roku. Mogą o tym świadczyć straty kompanii – poległ 1 porucznik oraz 1 sierżant, 1 kapral i 11 grenadierów, czyli ponad 10 % stanu bojowego kompanii⁵⁴. Owe straty mogą jednak wynikać z przyczyn naturalnych bądź chorób, zwłaszcza tyfusu, który w 1813 roku zbierał obfite żniwo zarówno wśród żołnierzy napoleońskich jak i mieszkańców oblężonego Gdańska.

Co zaskakujące, o ile do października 1812 roku odnotowujemy liczne dezercje, to od tego momentu do zakończenia oblężenia oraz rozformowania jednostki, w marcu 1814 roku, z szeregów zbiegło jedynie dwóch ludzi⁵⁵. Fakt ten mógł wynikać nie tyle z odwagi grenadierów, ale z braku możliwości ucieczki⁵⁶.

W trakcie oblężenia odnotowujemy zwiększoną liczbę awansów. Spore zmiany miały miejsce w kwietniu 1813 roku. W dniu 14 kwietnia sierżant Wilhelm Gaygel otrzymał promocję na stopień sierżanta, a grenadier Johann Fuch na stopień kaprala⁵⁷. Dzień później grenadier Wilhelm Müller został awansowy na stopień kaprala⁵⁸. Natomiast jednego z kaprali Johanna Silaffa (Schlaffa) zdegradowano do stopnia szeregowego w dniu 22 kwietnia⁵⁹. Żałować należy, iż nie podano motywów tej decyzji.

W marcu 1814 roku kompania składała się z siedmiu oficerów, jednego sierżanta, jednego furiera, ośmiu kaprali, jednego dobosza pułkowego, 2 doboszy oraz 79 grenadierów⁶⁰. W owym miesiącu kompanię zapewne rozwiązano, brak bowiem

⁵² AP Gd. 300, 18/205, k. 34.

⁵³ Tamże, k. 13-14.

⁵⁴ AP Gd. 300,18/205 zestawienia od lutego do listopada 1813 r., por. Carl Ferdinand Baaser 13 lutego – k.76, sierżant Gottlieb Roosler 21 lutego – k. 77, grenadier Friedrich Lange 27 lutego – k. 78, grenadier Johann Rapp 2 marca - k. 87, 1 kapral Mathias Tolch 14 kwietnia - k. 91, grenadier Peter Klinge 24 kwietnia – k. 94, grenadier Johann Gorgius 14 sierpnia – k. 122, grenadier Joseph Kowalsky 13 listopada – k.140. Do poległych zaliczyłem również grenadierów, którzy wypadli z zestawień, a nie zostali oznaczeni mianem dezercera, czy osoby rezygnującej ze służby: Bergowsky prawdopodobnie marzec – kwiecień 1813 roku, grenadier Johann Schuff prawdopodobnie styczeń 1813 roku, Gottfried Wilhelm Sonecke prawdopodobnie styczeń 1813 roku, Ernst Ruselau i Peter August Schubert prawdopodobnie lipiec 1813 roku, grenadierzy Peter Gronert i Peter Klinge prawdopodobnie sierpień 1813 roku.

⁵⁵ AP Gd. 300,18/205, Johann Carl Lange zbiegł 24 września 1813 r., k. 127. 27 października zbiegł Johann Wilhelm Sperber, Tamże, k. 133.

⁵⁶ <http://napoleon.org.pl/europa/gda1.php> [data dostępu 28.09.2015].

⁵⁷ AP Gd. 300,18/205, zestawienie z kwietnia 1813 r., k. 91-92.

⁵⁸ AP Gd. 300,18/205, zestawienie z kwietnia 1813 r., k. 91.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ AP Gd. 300,18/205 Zestawienie z marca 1814, k. 149-150. Por. W. Hahlweg, dz. cyt., s. 141.

dalszych raportów.

3. Straż (gwardia) mieszczańska⁶¹

Drugą jednostką mieszczańską była wspomniana straż mieszczańska, której projekt powstania przedstawił gen. Michał Grabowski prezydentowi i senatowi w liście z 13 kwietnia 1809 roku⁶². Warto zauważyć, iż Grabowski powołał straż mieszczańską zgodnie z przysługującymi mu uprawnieniami komendanta placu⁶³.

Główną przyczyną jej powstania była dotkliwie niska liczba regularnych wojsk, które stacjonowały wówczas w mieście. W przeddzień kampanii z Austrią (połowa marca 1809 roku), na rozkaz marszałka Davouta, Gdańsk opuściły 105. pułk piechoty, 8. pułk huzarów oraz regiment kirasjerów von Zastrowa, które miały skierować się do Magdeburga⁶⁴. Oprócz tego z rozkazu cesarza Gdańsk opuścił II batalion 10. polskiego pułku w sile 800 ludzi, który miał udać się na Pomorze Szwedzkie⁶⁵. W kwietniu miasto opuścili zarówno generał Rapp jak i pełniący funkcję komendanta placu generał Jean-François Xavier de Ménard, a ich obowiązki przejął Grabowski.

W momencie, gdy do Księstwa Warszawskiego wkraczali Austriacy, a na Pomorzu Zachodnim zaczynał działać major Schill, w mieście znajdowało się nieco ponad 3000 żołnierzy (wliczając w to znajdujących się w szpitalach). Wchodzili oni w skład dwóch polskich pułków piechoty, saskiego pułku piechoty oraz trzech kompanii artylerii (po jednej francuskiej, saskiej i polskiej) oraz kompanii pontonierów⁶⁶. Problem niewystarczającej liczby wojsk do obsadzenia fortyfikacji wymagał szybkiego rozwiązania.

Polski generał w liście do władz Gdańska stwierdził, iż owa gwardia miała nawiązywać do dawnych czasów, gdy Gdańsk należał do Rzeczypospolitej. Propono-

⁶¹ Nazwa podana w podwójnym wariantcie, gdyż władze miejskie używały sformułowania „Burgerwache” (straż mieszczańska), a generał Grabowski garde stadnelle (gwardia mieszczańska).

⁶² AP Gd. 300,18/183, nr mikrofilmu 64471, list generała Grabowskiego do władz miejskich z 13 kwietnia 1809 r., bp. Por. G.Hufeland, dz. cyt., s. 72. <http://napoleon.org.pl/europa/gda1.php> [28.09.2015].

⁶³ Por. *Instrukcja dla Komendantów Placu. Ułożona przez generała Hebdowskiego. Zastępcę Ministra Wojny*, Warszawa 1809, s. 36. Owa instrukcja była niczym innym jak kopią francuskich rozwiązań.

⁶⁴ SHD 2 C 511. 105. pułk piechoty liniowej opuścił miasto 3 marca 1809 r., a 8. pułk huzarów 5 marca. W zestawieniu z 15 marca wynika, iż rozkaz o opuszczeniu Gdańska przez 105. pułk miał wydać sam cesarz. Tamże.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże, zestawienie z 15 kwietnia 1809 r. Warto w tym miejscu nadmienić, iż liczba garnizonu oscylująca w granicach 3000 – 4500 żołnierzy utrzyma się do maja roku 1811, jak wynika z zestawień załogi Gdańska, znajdujących się w Archiwum w Vincennes, stąd mitem jest utrzymujący się w polskiej historiografii pogląd o ciągłym wzrastaniu garnizonu wojskowego w nadmotławskim grodzie, czy o wielkim znaczeniu Gdańska w roku 1809, jako posiadającego liczne magazyny i szpitale. W latach 1808-1811 w mieście znajdowały się ledwie cztery szpitale. A większość artylerii i karabinów została wywieziona do Magdeburga oraz w mniejszej części do Księstwa Warszawskiego.

wał utworzenie jednostki złożonej z kompanii artylerii, kompanii „d'elite”, czyli wyborczej (być może grenadierskiej) oraz kompanii strzelców. W skład oddziału mieli wejść obowiązkowo bogaci mieszczanie, którzy mieli prawo opłacić swoich zastępców⁶⁷. Miasto przystało na projekt, nie zgodziło się jednak na powstanie kompanii artylerii, co uzasadniano brakiem takiego oddziału w przeszłości⁶⁸.

Odnosnie funkcjonowania owej jednostki G. Hufeland pisał: „Takiej musztry [Grabowski proponował, aby prowadzić ją na Wielkiej Alei, prowadzącej do Wrzeszcza – przyp. aut.] nie dałoby się więc nigdy przeprowadzić lub gdyby została wymuszona, to wystawiono by się na pośmiewisko. Wystrzegalem się [jednak – przyp. aut.] wówczas całkowicie, aby początkowo się jej przeciwstawiać. W drugiej rozmowie ta propozycja została więc zamieniona na inną, aby prowadzić ją [musztrę – przyp. aut.] w Sali Gospody Rosyjskiej, a w końcu została całkowicie zarzucona”⁶⁹.

Jednak Hufeland podaje błędną informację. W lutym 1810 roku władze miejskie prosiły Grabowskiego o zaniechanie musztry mieszczan, odbywającej się dwa razy w tygodniu i odciągania ich tym samym od codziennych obowiązków. Generał odmówił, twierdząc, iż gwardia jest niezbędna dla obronności miasta, z powodu zbyt niskiej liczby żołnierzy garnizonu, niewystarczającej do obsady całości fortyfikacji⁷⁰. Spór ciągnął się dalej. W czerwcu 1810 roku na kolejny list władz miejskich w tej sprawie Grabowski udzielił następującej odpowiedzi: musztra nie tylko będzie odbywać się dalej, lecz mieszczanie winni być zadowoleni, gdyż czas, którego wymagał na ćwiczenia jest trzykrotnie krótszy od wymaganego przez marszałka Louisa Davouta, dowódcy Armii Niemiec – zwierzchnika Grabowskiego – któremu organizacyjnie podlegało gubernatorstwo Gdańska⁷¹, i którego generał pytał listownie w tej kwestii⁷².

Kolejny spór wybuchł na tle obsadzenia części fortów przez oddziały mieszczańskie. W liście z dnia 5 października 1810 roku polski generał zażądał, aby forty na Biskupiej Górze i Gradowej Górze oraz inne placówki, do dnia 1 listopada 1810 roku, obsadziły właśnie oddziały mieszczańskie złożone z 50 żołnierzy i 2 oficerów (kapitana, porucznika) i jednego podoficera (sierżanta)⁷³. Władze miasta, broniąc mieszczan przed kolejnym obowiązkiem, twierdziły, iż mieszczanie nie powinni obsadzać fortów leżących formalnie za murami miasta (dziwne stwierdzenie, zważyw-

⁶⁷ AP Gd. 300,18/183 nr mikrofilmu 64471, list Grabowskiego z 13 kwietnia.

⁶⁸ AP Gd. 300,18/183 nr mikrofilmu 64471, odpowiedź miasta z 17 kwietnia na list gen. Grabowskiego.

⁶⁹ G. Hufeland, dz. cyt., s. 72

⁷⁰ Zarzuty mieszczan podają za odpowiedzią generała Grabowskiego z 12 lutego 1810 r. na pismo władz miejskich. List władz miejskich nie zachował się. AP Gd. 300,18/183 nr mikrofilmu 64471.

⁷¹ W myśl dekretu erfurckiego z 12 października 1808 roku gubernatorstwo gdańskie weszło w skład armii Niemiec dowodzonej przez marszałka Davouta. *Correspondance de Napoléon Ier publiée par ordre de l'empereur Napoléon III*, Paris 1865, t. 17, nr 14 376. Por. J. Staszewski, *Z dziejów garnizonu polskiego w Gdańsku w latach 1808-1812*, „Rocznik Gdański”, t. 7/8, 1933/1934, s. 225-227.

⁷² Odpowiedź gen. Grabowskiego z 5 czerwca 1810 roku na pismo władz miejskich - AP Gd. 300,18/183 nr mikrofilmu 64471.

⁷³ List Grabowskiego do władz miasta, 5 października, AP Gd. 300,18/183 nr mikrofilmu 64471.

szy iż obydwie forty leżały przecież w granicach Wolnego Miasta Gdańska). Ponadto władze powoływały się na tradycję – gwardia była jednostką strzegącą wyłącznie porządku w samym mieście. Prezydent i Senat podkreślali również fakt, iż w mieście znajdowały się inne jednostki wojskowe (czyli oddziały napoleońskie), które mogły obsadzić owe posterunki⁷⁴. Brak jednak listów, które informowałyaby, w jaki sposób rozstrzygnął się ten spór, choć z dużą dozą prawdopodobieństwa można przypuścić, iż mieszczanie obsadzili owe stanowiska.

Mimo niewielkiej wartości bojowej wojskowe oddziały mieszczańskie pełniły ważną rolę propagandową, biorąc udział w niektórych ważnych uroczystościach m.in. w paradzie z okazji wprowadzenia kodeksu napoleońskiego w Gdańsku w dniu 21 lipca 1808 roku⁷⁵. W 1810 roku z kolei oddziały gdańskie wzięły udział w uroczystej paradzie i oraz pokazie „manewrów wojskowych”, mających miejsce 19 sierpnia owego roku z okazji wizyty w Gdańsku księcia Józefa Poniatowskiego, ministra wojny Księstwa i bohatera wojny 1809 roku z Austrią⁷⁶. Oficjalnym powodem przyjazdu księcia, jak podawała „Danziger Zeitung”, było świętowanie urodzin cesarza Napoleona⁷⁷. Paradę poprowadził nie kto inny jak komendant placu Michał Grabowski, serdeczny przyjaciel i zaufany księcia Józefa⁷⁸. Gdańskie oddziały wzięły udział w obchodach, hucznie świętowanej, piątej rocznicy koronacji Napoleona, a także przy okazji zwycięstwa pod Austerlitz. W dniu 10 czerwca 1811 roku, Rapp, jak informowała „Danziger Zeitung”, wydał z okazji narodzin syna cesarza Napoleona, wszystkim żołnierzom znajdującym się w Gdańsku nadzwyczajną rację żywności – mięso, piwo, wódkę⁷⁹.

Zakończenie

Podsumowując, należy stwierdzić, iż gdańszczanie nie palili się do wystawiania licznych oddziałów wojskowych, traktując je jako kolejne obciążenie ze strony francuskich władz wojskowych. Świadczyła o tym ich niska liczebność, ograniczono się zaledwie do powstania I Kompanii Grenadierów oraz powstałej w wyniku działań Michała Grabowskiego straży mieszczańskiej. Brak jakichkolwiek informacji, aby gdańszczanie zamierzali wystawić oddziały kawalerii, artylerii, inżynierii, których zorganizowanie zaproponował im Rapp. Ponadto władze miasta nie wprowadziły poboru. Sami członkowie oddziałów nie mieli zbyt dużej chęci do służby, o czym świadczyły wspomniane spory władz miejskich z nieco nadmiernym służbistą Grabowskim na tle musztry i obsady fortyfikacji. Władze Gdańska nie chciały dopu-

⁷⁴ Odpowiedź władz miasta z 5 października na wyżej wspomniany list gen. Grabowskiego AP Gd. 300,18/183 nr mikrofilmu 64471.

⁷⁵ „Danziger Zeitung”, 1808, nr 88, (23 lipca 1808, sobota)

⁷⁶ „Danziger Zeitung”, 1810, nr 99 (22 sierpnia 1810, poniedziałek). O wizycie księcia w Gdańsku J. Skowronek, *Księżę Józef Poniatowski*, Wrocław 1984, s. 193.

⁷⁷ „Danziger Zeitung”, 1810, nr 99 (22 sierpnia 1810, poniedziałek).

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ „Danziger Zeitung”, 1811, nr 69 (10 czerwca 1811, poniedziałek)

ścić do wykorzystania mieszczan w charakterze oddziałów liniowych. Jak słusznie twierdzi E. Rozenkranz, Gdańską nie było stać na wystawienie licznych oddziałów, z góry zakładano symboliczny charakter własnych sił zbrojnych⁸⁰.

Należy jednak zauważyć, iż również Jean Rapp w projekcie ze stycznia 1808 roku pozostawił w tej kwestii mieszczanom znaczną swobodę. Także w późniejszym okresie brak wzmianek, aby czynił w tym względzie jakiegokolwiek działania.

ANEKS ŹRÓDŁOWY

Projekt generała Rappa z 30 stycznia 1808 roku odnośnie sformowania wojsk mieszczańskich. Na podstawie AP Gd. 300,18/106, k. 18-22.

Projekt sformowania wojska [L'etat militaire – przyp. tłum.] wolnego państwa [sic! – przyp. aut.] Gdańska

Suwerenność miasta Gdańska, obszary jego terytorium, jego relacje z cesarstwem francuskim, postawa wojenna potężnych sąsiadów, obrona jego granic morskich i jego fortów, ochrona jego handlu, bezpieczeństwo miasta oraz jego wsi wymagają sformowania wojska odpowiedniego do jego znaczenia, godności i proporcjonalnego do jego potrzeb, niemniej z kosztami, ekonomią, której powinno być podporządkowane.

Komisja wojskowa, utworzona przez Jego Ekscelencję Pana Gubernatora generalnego w celu przygotowania tej pracy, ustaliła następujące założenia:

1° w celu obrony państwa Gdańska zostanie sformowany legion złożony z oddziałów piechoty, kawalerii oraz artylerii, w sile 1860 ludzi, nie licząc oficerów, i podzielony w następujący sposób

Trzy bataliony piechoty, 1-szy grenadierów, dwa pozostałe wołyżerów. Każdy batalion będzie składał się z 4 kompanii, każda po 120 ludzi, dowodzonych przez kapitana, porucznika i podporucznika.

1-szy batalion będzie dowodzony przez majora „en chef”, który tym samym będzie dowodził legionem

2-gi batalion będzie dowodzony przez majora „en second”, a 3-ci przez najstarszego kapitana,

Kawalerię będzie tworzyła jedna kompania huzarów w sile 120 ludzi, dowodzona przez kapitana, porucznika i jednego podporucznika.

Artylerię będą tworzyć dwie kompanie, każda po 150 kanonierów, dowodzona przez kapitana, porucznika „1er” i jednego drugiego porucznika.

Dwie [osobne – przyp. tłum.] kompanie będą pełniły służbę saperów i minerów, należy przydać im oddział 20 robotników, ślusarzy, stolarzy itp.

2° zostanie wyznaczony kwatermistrz w celu [ustalenia – przyp. aut.]

⁸⁰ E. Rozenkranz, dz. cyt., s. 62.

szczegółów administracyjnych trzech batalionów piechoty, jak i 2 adiutant-majorów i 2 adiutantów podoficerów w kwestii szczegółów służby i organizacji oddziałów.

Dowódcy kompanii kawalerii i artylerii zajmą się szczegółami ich administracji, a major „en chef” desygnuje w każdej [z kompanii – przyp. aut.] jednego z oficerów do pełnienia funkcji adiutant-majora.

3° zostaną ustanowieni dwaj oficerowie służby zdrowia dla potrzeb wszystkich oddziałów.

4° zostanie również mianowany jeden urzędnik [auditeur – przyp. aut.] do spraw sądownictwa wojskowego, będzie on częścią korpusu [oficerskiego – przyp. tłum.] otrzyma rangę kapitana. Sądy wojenne zostaną sformowane wyłącznie na regulaminach wojskowych oddziałów francuskich, podobnie jak sam kodeks wojskowy.

5° major „en second”, dowodzący 2-gim batalionem, obejmie funkcję komendanta placu Gdańska, zostaną mu przydani dwaj adiutanci placu i sekretarz.

6° dowódcy oddziałów skierowani do fortów Nowego Portu i Wisłoujścia, będą dowodzić [owymi – przyp. tłum.] placówkami.

Mundury

Grenadierzy i wołtyżerowie będą nosić krótkie kurtki niemieckie, żółte guziki z herbem Gdańska przy ich mundurze. Poza tym ich uniformy co do reszty będą zgodne z tymi grenadierów i wołtyżerów francuskich.

Mundurem kompanii huzarów będzie dolman i mentyk koloru białego, czarno-białe plecionki oraz białe futro. Kołnierz i mankiety szkarłatne albo [w kolorze – przyp. tłum.] głębokiej czerwieni, spodnie i czako tego samego koloru, paski i tasiemki białe, szabeltas i ładownice z czarnej skóry. Ci z kompanii artylerii będą nosić kurtki niemieckie a reszta jak u artylerii francuskiej.

Oficerowie różnych broni będą ubrani jak ci z oddziałów francuskich oraz będą nosić te same odznaczenia dystynkcyjne ich rang.

Dyspozycje ogólne

Rekrutacja

Senat w celu zrekrutowania swoich oddziałów będzie egzekwował prawa poboru francuskiego, wyznaczy tryb zastępowania [żołnierzy urlopowanych bądź niezdających do służby – przyp. aut.] i przyzna [prawo – przyp. aut.] całkowitego zwolnienia [ze służby – przyp. aut.] po sześciu latach służby. Do oddziałów różnych broni mogą być przejmowani byli wojskowi, zwolnieni ze służby pruskiej, jeśli zamieszkują na terytorium Gdańska, a których wiek jest nadal odpowiedni do służby, a moralność została poświadczona przez burmistrzów rezydencji.

Urlopy częściowe mogą być wydawane jedynie przez Senat, a liczba [ich powinna – przyp. aut.] wynosić nie więcej niż jedna trzecią [stanu – przyp. aut.] efektyw-

nej siły.

Nominacje na stopnie

Senat nominuje w 1-szej formacji oficerów do stopnia kapitana. Trzy ordynki nominują najwyższych oficerów. On [Senat – przyp. aut.] wyśle im patenty.

Podoficerowie zostaną wyznaczeni przez majora „en chef”, za przedstawieniem dowódców batalionów piechoty i kompanii kawalerii oraz artylerii.

Następnie tryb awansów dla żołnierzy francuskich zostanie użyty dla tych z Gdańska.

Administracja ogólniki

Senat wyznaczy spośród swoich członków szefa biura wojny, który obejmie tym samym funkcję komisarza ordynatora.

Biuro wojny zaznajomi się z wszystkimi szczegółami administracji oddziałów. Korpus nie będzie miał żadnej innej rady administracyjnej.

Żołd

Senat ustali [wysokość – przyp. aut.] żołdu oficerów i żołnierzy.

Ustali on również wraz z senatorem-szefem biura wojny środki i sposób ubioru, ekwipunku i wyżywienia oddziałów jak i zaopatrzenia dla kawalerii.

Uzbrojenie

Senat może również zaadoptować na uzbrojenie oddziałów modele karabinów i szabel francuskich.

Sformowanie

Ustanowienie aktywności wojsk Gdańska zostanie wykonane jak najszybciej to możliwe, tymczasem zajmie się on [Senat – przyp. tłum.] sformowaniem 1-ej kompanii grenadierów, tak aby w ciągu miesiąca mogła zacząć pełnić służbę u boku senatu.

Senat mianuje w tym celu majora „en second” dowódcę batalionu piechoty, który zajmie się szczegółami formowania pod nadzorem komisji wojskowej, stworzonej przez Jego Ekscelencję Pana Gubernatora generalnego”.

Key words: Napoleonic Free City of Gdańsk, bourgeois military troops, Jean Rapp, Michał Grabowski

I. Źródła

Archiwum Państwowe w Gdańsku:

Zespół *Französische Zeit* 300,92: teczki nr 106, 399, 820.

Zespół *Militaria* 300,18: teczki nr 183, 205

Archiwum Service Historique de la Défense w Vincennes

Seria 2 C: teczki nr 498, 511

Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk

Druki: Publikanda, Od 2° 5740

Pozostałe

[Napoleon I], *Correspondance de Napoléon Ier publiée par ordre de l'empereur Napoléon III*, t. 15 i 17. Danziger Zeitung 1808-1811.

[Hebdowski Kajetan], *Instrukcja dla Komendantów Placu. Ułożona przez generała Hebdowskiego. Zastępcę Ministra Wojny*, Warszawa 1809.

Hufeland G., *Erinnerungen aus meinem Aufenthalt in Danzig in den Jahren 1808 bis 1812*, Königsberg 1815.

Rapp J., *Mémoires du général Rapp, aide-de-camp de Napoléon, écrits par lui-même, et publiés par sa famille*, Paris 1823.

II. Literatura

Hahlweg, W., *Das Danziger Militärwesen 1808-1814*, „Westpreussisches Jahrbuch” 34 (1984), s. 139-144.

Rozenkranz, E., *Napoleońskie Wolne Miasto Gdańsk: ustrój, prawo, administracja*, Gdańsk, 1980.

Skowronek, J., *Książę Józef Poniatowski*, Wrocław 1984.

Staszewski, J., *Z dziejów garnizonu polskiego w Gdańsku w latach 1808-1812*, „Rocznik Gdański” 7/8 (1933/1934), s. 222-272.

Zajewski, W., *General Michał Grabowski – obrońca polskiego Gdańska*, w: *W kręgu Napoleona i rewolucji europejskich 1830-1831*, Warszawa 1984, s. 108-110.

Zajewski, W., *Wolne Miasto Gdańsk pod znakiem Napoleona*, Olsztyn 2005.

<http://napoleon.org.pl/europa/gda.php> [29.09.2015].

Bourgeois Military Troops in Napoleonic Gdansk in the Years 1808-1814

Summary: During the period of the Napoleonic Free City of Gdańsk (1807-1814), the French tried to persuade local authorities to establish a bourgeois military troop. The City, burdened with numerous garrisons (as well as their maintenance), was reluctant to consider another drain on its resources. In 1808 the 1st company of grenadiers of the Free City of Gdańsk arose. A year later, when war broke out between France and Austria, and Austrians troops entered the Duchy of Warsaw and captured Warsaw. When they were approaching Toruń, the Polish general Michał Grabowski, commander of the city, drafted a new military unit – the city watch. Municipal authorities opposed the use of bourgeois as regular soldiers. Against this background, the city came into conflict with general Grabowski. None of these troops represented greater combat value. They were rather a symbol of the independence of the Free City of Gdańsk. Their existence ended with the conquest of Gdańsk by the Russians and Prussians in 1814.

Keywords: Napoleonic Free City of Gdansk, bourgeois military troops, Jean Rapp, Michał Grabowski